

Filozofie a filozofie (společenských) věd?

Philosophy and Philosophy of (social) Sciences?

*Martin Paleček**

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové

martin.palecek@uhk.cz

Abstrakt/Abstract

Je-li nějaký filozof dotázán známými či přáteli na to, čím se profesně zabývá, a odpoví-li po pravdě, často se rozhostí rozpačité ticho. Je sice mnoho oborů, o kterých má laická veřejnost – použijeme-li tento výraz – jen mlhavou představu, avšak snad žádná disciplína nepůsobí tak vágně, jako filozofie. Domnívám se, že důvodem je to, že pojem filozofie skutečně vágní je a že pod pojmem filozofie často rozumíme natolik odlišné činnosti a přístupy, že zahrnout je pod společný pojem lze jen velmi těžko. Ve svém příspěvku se nejprve pokusím naznačit, v čem je starší chápání filozofie jako činnosti blízké svou povahou vědě nadále užitečné, a pokusím se obhájit úzké pojetí filozofie jako filozofie vědy a zejména společenských věd. Tím nemám na mysli vytváření nových vědeckých pojetí, ale užitečné vyjasňování hraničních a problematických otázek, se kterými se věda potýká.

When a philosopher is asked, by friends, about the nature of his job, then, if he answers frankly, his answer is often followed by an embarrassed silence. Though there is a lot of disciplines that lay people understand only very obscurely, probably no one gives such a vague impression as philosophy. I think that the reason is that the concept of philosophy truly is vague and that what we see as falling under it are often so diverse methods and attitudes that assembling them under a single concept is in fact quite problematic. In the article I argue that the old notion of philosophy as an activity quite close to the sciences is still valid. Then I argue that one of the most interesting construal of philosophy is its construal as the philosophy of science and especially of social sciences. Thereby I do not mean building new scientific theories, but useful clarification of various problematic and borderline questions, which the sciences face.

* Otevřeme-li nejednu knihu - a nemusí jít o knihu filozofickou - většinou najdeme i něco takového jako věnování. Je tu často zmiňováno jméno osoby, které autor vděčí za inspiraci, má ji vskutku rád či mu prostě jen pomohla s konečnou realizací. Možná, že psal-li by Sókratés, věnoval by své dílo Daimoniui. Já na této konferenci a v tomto článku, který chce být příspěvkem k pokusům znovu si odpovědět na otázku týkající se filozofické metody, nemohu nevzpomenout své tchýně.

AGATHÓN: Obávám se, že nesu špatné zprávy. Byl jsi odsouzen k smrti.

ALLEN: Ach, rmoutí mě, že jsem se musel stát příčinou debaty v senátě.

AGATHÓN: Žádná debata. Bylo to jednomyslně.

ALLEN: Doopravdy?

AGATHÓN: V prvním kole.

ALLEN: Hmmm. Počítal jsem s trochu větší podporou.

SIMMIÁS: Senátoři zuří kvůli tvým představám utopického státu.

ALLEN: Asi jsem nikdy neměl navrhopat, že bychom měli mít králem filozofa.

SIMMIÁS: Zvlášt' když jsi pořád ukazoval na sebe a významně pokašlával.

ALLEN: A přesto nepovažuji svoje katy za nositele zla.

AGATHÓN: Já také ne.

(Woody Allen, *Vedlejší příznaky. Povídka „Obrana Allenova“*)

1. (Zdánlivě) Smutné povolání

Jak píše ve svém úvodu do filozofie Simon Blackburn (1999), ne jeden z nás zřejmě zažil onu nepříjemnou chvíli ticha, která se rozhostí ve chvíli, kdy se nás někdo s nevinností v očích zeptá, co že to vlastně děláme, zabýváme-li se filozofií.¹ Na vině zřejmě je i samotný termín „filozofie“, který různí lidé spojují s různými představami, a nízký konsenzus o předmětu a metodě mezi samotnými filozofy.²

Podívejme se na způsoby, jakými je pojem filozofie užíván:

Tento pojem je užíván za často jako (1) **synonymum nějaké důmyslné, záměrné činnosti**. To je tehdy, když někdo mluví o filozofii firmy či designu. Filozofie je tu označení činnosti, která je v protikladu s činností nahodilou, nepromyšlenou atd. Toto užití není podle mého až tak závadné. Alespoň ne tolik, aby to ospravedlňovalo emoce, které při tomto užití dávají někteří z filozofů ostentativně najevo. Problematickým se stává v okamžiku, kdy bychom s takovou odpovědí měli spojit i představu někoho, kdo se této činnosti systematicky věnuje na univerzitě, na univerzitě ji provozuje, a je za ni dokonce placen. Asi by nás napadlo, že taková činnost buď postrádá přímé zaměření - měla-li by být pouze věnována důmyslné, záměrné činnosti (tu koneckonců provozujeme dnes a denně a většinu času mimo univerzitní půdu) - a nebo se váže k firmám a pak by měla být zřejmě součástí výuky managementu a marketingu.

Další užití pojmu filozofie je takové, které - má-li sáhnout po zdůvodnění - volí přímo či nepřímo etymologii tohoto slova. Takové (2) **etymologické** chápání předmětu filozofie je však při bližším pohledu zarážející. Jsem přesvědčen, že pouhý překlad slova filozofie jako lásky či náklonnosti k moudrosti nikam nevede.³ Kdybychom totiž

¹ Mě touto otázkou častuje moje tchýně, a to od prvních okamžiků, kdy jsme se seznámili. Není ovšem sama. Moji příbuzní o mně tvrdí různé věci a moje povolání před sousedy a přáteli dovedně skrývají.

² Ten považuji za nikoli nepodstatný. Mezi společenskými vědami nalezneme takové, které mají metodu velmi problematickou, o níž však panuje vzájemná shoda. Dojem z takové vědní disciplíny je potom všeobecně příjemnější. Příkladem může být ekonomie či psychologie.

³ To je také jeden z důvodů, proč neváhám užívat "z" ve slově filozofie.

filozofii nebo spíše *filosofii* jako lásku k moudrosti vzali vážně, pak by nebylo příliš jasné, cože se tou moudrostí přesně myslí, a už vůbec by nebylo zřejmé, proč že se tento specifický druh lásky má pěstovat za peníze daňových poplatníků na univerzitách.⁴ Bez ohledu na vyjasňování toho, co přesně míníme tím, je-li někdo moudrý, tušíme, že moudrých lidí jsme potkali mnoho, ale že u nich nebyla nějaká nutná vazba na univerzitní prostředí. Jinými slovy: na to být moudrý není potřeba studovat a chceme-li postavit slušný studijní program filozofie, těžko budeme do profilu absolventa psát jako cíl „stát se moudrým“. S vysokou mírou pravděpodobnosti bychom se setkali pouze s (oprávněným) nepochopením.

Chápání filozofie jakožto (3) **historie filozofie** je již zřejmější a splňuje tu podmínku, že je možné si ji představit na univerzitách. To, že je součástí programů filozofie i historie je rozumné. To, že učitelé dějin filozofie mají své kanceláře na katedrách filozofie je asi jen věcí dohody. Je možné si je dost dobře představit na katedrách ostatních společenskovedních disciplín, kmenově snad nejlépe na katedrách historie. Čím se takový historik filozofie zabývá a čím si vysloužil to, že jsem o jeho činnosti mluvil jako o zřejmější? Krom spousty životopisných údajů se takový dějezpytec zabývá i vztahy pojmů a idejí a to takovými specifickými vztahy a takovými výpověďmi a soubory přesvědčení, které jsou buď (a) netriviálně odlišné od našich souborů přesvědčení a/nebo (b) mají nějaký vykazatelný vztah k našim nynějším souborům přesvědčení. Má-li být historie filozofie doma na katedrách filozofie, měla by nejspíše být službou filozofii samé. Měla by úporně budovat zázemí pro další zkoumání. Tím jsme se ovšem jen zdánlivě přiblížili k řešení, protože stále není zřejmé, čím by filozofie měla být.

K prvnímu i druhému pojetí se váže pochopení filozofie jako (4) **obecné - snad té nejobecnější - vědy** (Pecka, 1970). Filozofie je vědou v té nejobecnější podobě a zkoumá podmínky nutné pro budování speciálních věd. Takový druh vysvětlení vede přirozeně k dotazu, jak rozumím vědě a v tom okamžiku se ukáže, že chápání filozofie jako vědy je zavádějící a k vysvětlení nám příliš nepomáhá, *pokud si nevšimneme rozdílu mezi vědou vůbec a speciálními vědami*.

S vědou má filozofie mnoho společného. Odehrává se v institucích, všichni máme své kanceláře a pracovny, čerpáme z knih, sepisujeme pojednání. Klademe si otázky, na které se snažíme nalézt odpovědi. Nepoužíváme sice urychlovače částic ani Petryho misky, zato ale k našim účelům dobře poslouží různé druhy myšlenkových experimentů. Spíše než o stupni obecnosti bychom tedy měli mluvit o příbuzenství mezi filozofií a vědou.

Už na první pohled se zdá, že činnost filozofa a vědce nese mnoho společných rysů. Zároveň nám však obecná intuice napovídá, že je tu nezanedbatelný rozdíl. V čem tedy tento rozdíl spočívá? Slavný fyzik Richard Feynman (2000: 30) v jedné ze svých popularizačních knih uvádí následující příklad ze svého mládí. Jako student byl zcela zaujat přírodovědnými zkoumáním a humanitním vědám se nevěnoval buď vůbec a nebo se je snažil obejít. Jeho přítelkyně ho jednou požádala, aby jí pomohl s esejí z filozofie:

⁴ Alespoň tak namítá v mém soukromém dialogu má tchýně.

Arlene měla problémy s úlohou z filozofie. „*Studovali jsme Descarta,*“ řekla. „*Začíná slovy Cogito, ergo sum – Myslím, tedy jsem, a končí dokazováním existence Boha.*“

„*To je nemožné!*“ řekl jsem. Přitom jsem nepřestal myslet na to, že **pochybují o celém Descartovi.** (To byla reakce, kterou jsem se naučil od otce: **nemít pražádný respekt z autority; zapomenout, kdo to řekl, a místo toho se podívat na to, s čím začíná, kde končí, a zeptat se sám sebe: „Je to rozumné?“**) Řekl jsem: „*Jak můžeš vydedukovat jedno z druhého?*“

„Nevím.“

„*No tak se na to podíváme. Jaký je důkaz?*“

Tak jsme se na to podívali ještě jednou a pochopili jsme, že *Descartova věta ... má znamenat, že o jedné věci se nedá pochybovat – o pochybě samé.* „*Proč to neřekne přímo?*“ stěžoval jsem si. „*On si jen z nějakých důvodů myslí, že zná jeden fakt.*“

Pak text pokračuje a *Descartes říká věci jako: „Umím si představit jen nedokonalé myšlenky, ale nedokonalé se dá chápat jen jako odkaz na dokonalé. Tudíž musí někde existovat dokonalé.“ (Teď si razí cestu k Bohu.)*

„*To vůbec není tak!*“ namítám. „*Ve vědě můžeme hovořit o relativním stupni přiblížení, aniž máme dokonalou teorii. Nevím, o čem to všechno je...*“

Arlene mi rozuměla. Pochopila, že když se na to podívala bez ohledu na to, jak imponantní a zajímavá by tato filozofická látka měla být, může se brát lehkovážně – **můžeme jen přemýšlet o slovech, místo abychom se trápili tím, že to řekl Descartes.**

(zvýraznění autora)

Je mi důležité vzít tento druh kritiky vážně, byť je zmiňován v lehkém tónu. A je také důležité podívat se na strukturu toho, co nám Feynman chce říci (a co nám zamlčel či opomněl sdělit). Dozvídáme se, že Feynman navrhuje dívat se na každé sdělení tak, abychom odhlédli od sociálního kontextu, který by mohl celý argument zatemnit. Argument potom rekonstruuje (*On si jen z nějakých důvodů myslí, že zná jeden fakt.*), přičemž kritizuje styl, jakým byl sdělen (*Proč to neřekne přímo?*). Pečlivě analyzuje významy pojmů, které se v argumentu používají, a dívá se na logickou strukturu celého argumentu. Zjišťuje, proč a jak byl argument vystaven, a proti závěrům namítá, že pojmu ‘dokonalost’ můžeme připisovat i jiný význam, a tudíž ten, který je v argumentu použit, nemusí být nutně správný.

Je v jeho analýze něco, co by nás opravňovalo přijmout závěr, že je filozofický přístup mylný již v základu? Nikoli. To, co nám Feynman říká, je něco na způsob následující odpovědi: „*Beru v potaz celé soubory přesvědčení, které jsou vázány na deduktivně-hypotetickou metodu, kterou tak úspěšně používám při řešení problémů spojených s přírodovědnými otázkami, a zkouším, jak a v jaké míře se tento postup osvědčí při analýze výše zmiňovaného (Descartova) argumentu.*“ Jeho analýza nevede k diskreditaci filozofie a ani nemůže z prostých důvodů: je celá postavená na výsledcích epistemologických a metodologických úvah. Feynmanův postup není v žádném ohledu specifictější a neodlišuje se od postupu, který by zvolil filozof vědy. Dále: Feynmanova kritika nestaví na žádném z experimentů či na žádném empirickém pozorování. Přesto je nanejvýš přínosná. To, co Feynman zjišťuje, ale co opomíná zdůraznit, je ta

skutečnost, že přemýšlení nad jakýmkoli problémem může zplanět, byť je velmi sofistikované a logické, pakliže se zamění oprávněnost argumentu za historické opodstatňování typu: „Pan Descartes argumentuje správně, protože ve svém argumentu vychází z těch a těch dobových úvah.“ Takovýto druh závěrů, jakož i záměna filozofie za dějiny filozofie, je bohužel velmi častý.⁵ Postavy zůstávají stejné, jen postup se začne nenápadně podobat spíše literárněvědní práci. Zjišťuje se syžet, zápletka a odkazy v díle obsažené. To ovšem v žádném případě neznamená, že je zanedbatelná práce filozofie vědy, tj. přesně to, co ve zkratce Feynman naznačuje ve svém vyprávění.

Nejvtipnější jsou tedy na celé úvaze dvě skutečnosti, že (1) Descartes by s Feynmanem nejspíš souhlasil (Feynmanův postup vlastně není ničím jiným, než výsledkem postupného upravování Descartových úvah a jejich kombinování s argumenty jeho oponentů) a že (2) Feynman naznačuje analýzu, za kterou by se nemusel stydět žádný z filozofů.

Pointou o rozdílech mezi prací vědce a filozofa pochopitelně není činnost uvedená na pracovní smlouvě, ale pro filozofa je zdaleka nejzajímavější způsob, jakým jsou argumenty řetězeny, jaké jsou užity pojmy a co ze závěrů vyplývá. A až patologicky hledá na postupech chyby a nepřesnosti, či neblahé následky. Jak už jsem zmiňoval: matoucí je pojem filozofie. Daleko spíše by se hodilo mluvit o filozofii ve smyslu (5) „**pojmového inženýrství**“ (Blackburn, 1999), což sice zní trochu podivně, ale takové pojetí filozofie podle mého názoru dává větší smysl a ještě se k němu vrátím.

Jinými slovy: když se Feynman vyjadřuje k filozofii prostřednictvím anekdoty o Descartovi - to jak se k celé záležitosti vyjadřuje, jak ji analyzuje, tj. jak stanovuje vztah mezi teorií, hypotézou a pozorováním - činí tak způsobem, jakým to dělají filozofové vědy. Aniž by to zmiňoval, považuje závěry některých z epistemologů a filozofů vědy bezproblémově za východiska pro své soudy, které o praxi filozofie vyslovuje. Jeho komentář by se tedy také dal vysvětlit tak, že nestaví ani tak do protikladu vědu a filozofii, jako vědu s filozofií (vědy) na straně jedné a na straně druhé tu část filozofie, která se bezprostředně jeho práce nedotýká a jejíž závěry i způsoby, jak problémy formuluje, považuje za neúčinné. Nenalézá pro tuto část filozofie použití. Stejným způsobem by se zřejmě vyjádřil i o alchymii či o jiných intelektuálních pokusech, které by považoval za mylné.

V tom, co Feynman dělá a co bych já označil za filozofii, jde o reflexi naší systematické činnosti tak, abychom mohli postřehnout zásadní odlišnosti této činnosti, její vztah k realitě, a stanovit podmínky, za kterých bychom tuto naši systematickou činnost mohli zpřesnit či zlepšit. Tj. zdá se, že staví-li zde do protikladu filozofii a vědu, pak jeho tvrzení má zjevné slabiny. To, co dělá daleko spíše, je to, že staví *některé přístupy* ve filozofii, které se mu nezdály být použitelné – nehodily se zjevně pro jeho chápání systematické činnosti – *proti jiným*, které se mu zdály být použitelné.

Věda má pro mě tři charakteristické složky. Je (a) systematická – tj. staví teorie a v rámci nich hypotézy, které prověřuje, a díky tomu je vždy (b) „připravena zavrhnout

⁵ Tím naprosto nechci říci, že dějiny filozofie nejsou k ničemu! To, co mě trápí, je jejich záměna se samotnou filozofií. To pak neprospívá vůbec nikomu, ani filozofům ani historikům filozofie. A navíc jsou obě strany v důsledku toho potom konfrontovány s nepřípadnými výtkami.

jakoukoli svou část“ a (c) panuje v ní vysoká míra konsenzu o sobě samé.

Domnívám se, že jestliže si toto uvědomíme, pak se stává filozofie jasnější. Filozofie je (a) dostatečně systematická, na druhou stranu není vždy schopná stanovit podmínky, za kterých by některé její výroky neplatily. Důvodem pro tuto skutečnost je zřejmě to, že filozofické otázky jsou otázkami některých předpokladů vědy. Verifikace filozofické činnosti tedy nespočívá v přímém ověřování, ale spíše v použitelnosti ve speciálních vědách. Tj. ne nějaké navrzení přímých ověřovacích postupů, ale to, zda budou či nebudou – jakožto předpoklady – využity vědou.

Druhou podmínku (b) filozofie splňuje beze zbytku – to, že je připravena kdykoli zahrnout jakoukoli svou část – dokonce je to její nejsilnější složka. Děje se to ovšem opět trochu jiným způsobem. Filozofie jako reflexe má sama sebe neustále „v podezření“ a neustále zkoumá, zda její vyjasňování předpokladů, ve vztahu k měnícím se podmínkám a odlišným využíváním těchto předpokladů ve vědě, neselhává. Zavržené části však nejsou smeteny jednou pro vždy. To by také bylo nanejvýš nepraktické. Naopak, její starší části jsou pečlivě kultivovány v historii filozofie a jako takové jsou vždy připraveny nahradit stávající postupy analýzy či stávající vědecké předpoklady a to ve chvíli, kdy by se ukázaly jako užitečné právě ve speciálních vědách.

(c) Třetí podmínka – vysoká míra konsenzu - ve filozofii splněna není. Filozofové jsou proslulí tím, že mezi nimi panují nijak zanedbatelné spory o tom, která z metod je správná, a nad to mají sami velké pochyby, zda je nějaká metoda vůbec možná, když se celá jejich práce odbývá na – metaforicky řečeno – samotných hranicích toho, co vůbec o světě můžeme říci. Srovnávám-li práci některých filozofů dejme tomu např. s ekonomii, tak je zarážející, jak při přítomnosti důkladné, nanejvýš podrobné a logické práce vyjadřují tito filozofové pochybnosti o metodě. Na druhé straně je ekonomie zatížena poměrně nevalnou teorií, a přitom bývá sebevědomí ekonomů poměrně veliké.

To, co odlišuje filozofii od vědních oborů, tedy není až tak povaha samotné filozofie, nebo alespoň jedné z jejích částí, ale právě nedostatek konsenzu nad její metodou.

Je to na první pohled velký problém, který je ovšem v principu velmi praktický. Pluralita postupů zachovává nejvyšší míru možností pro další použití. V této pluralitě nevidím žádný problém. Problém tkví spíše v otázce stylu než v této pluralitě. Stejně jako jakákoli lidská činnost, tak i filozofie může sklouznout pouze do opakování klišé, kdy se za pospojovanými výroky v žargonu jen stěží skrývá nějaký problém. Proto bych neútočil na pluralitu filozofických přístupů – abychom odhalili neudržitelnost některých tvrzení, na to jsme dostatečně vybaveni – ale na tu skutečnost, kdy je nesrozumitelnost systematicky posilována a vydávána za druh hlubšího, mystického sdělení. Tento problém se však spíše než předmětu filozofie týká stylistických a sociologických problémů.

To, co podle mého názoru k takové systematické nesrozumitelnosti vede, je často budování *filozofické* teorie ve smyslu filozofie jako jakési supervědy. Máme různé problémy různé teoretické povahy. V rámci nich formulujeme otázky a ty mohou pouze

vést k odpovědím určitého typu. Myslet si, že existuje něco takového, jako „abstraktní klíčová otázka týkající se naprosto všeho“, je to samé, jako bychom očekávali vznik „abstraktní medicíny“, která podá odpověď na každou možnou nemoc, bez jakékoli vazby na cokoli. Filozofie jako „supervěda“ je pochopitelný, leč těžko odůvodnitelný omyl.

2. Filozofie jako „pojmové inženýrství“

Domnívám se tedy, že filozofie jakožto pojem může sloužit pouze pro obecné přiblížení, ale sám toho příliš nenapoví. Svou povahou se rovná pojmu vědy, který také začíná být konkrétnějším až s příslušnou vědní specifikací. V práci filozofa tedy nalzáme mnoho příbuzností s prací vědce. Filozofie se však daleko více soustředí na pojmovou analýzu: klade velký důraz na to, jak jsou pojmy používány a jakou povahu a implikace mají jednotlivé argumenty. Jako taková však začíná být konkrétnější (a zajímavější), je-li zaměřena na příslušné problémy. Pokud tedy v další části budu používat slovo „filozofie“, pak tak činím v tomto užším slova smyslu: filozofie jako pojmové inženýrství, úzce spjaté s konkrétními obory vědecké činnosti.

Neobejde se však věda, dejme tomu společenská věda,⁶ bez tohoto vnuceného příbuzenství s filozofií? Je mnoho badatelů i studentů, kteří by s tímto postojem, který se k filozofii nechce znát, souhlasili. Zdá se, namítají zastánci tohoto přístupu, že ke konkrétní badatelské činnosti nepotřebujeme znát obecnou filozofickou problematiku. Stačí jít do terénu a bádát. Co by to konkrétně mělo znamenat? Představme si, že zastánci těchto pozic převáží a zrevidují kurikula společenskovedního studia. Vyřadí tedy předměty týkající se filozofie společenských věd a vše podřídí přímé přípravě k terénnímu výzkumu a budou pravděpodobně používat odůvodnění hovořící o přípravě na praxi. Studenti se tedy budou vzdělávat tak, že jim bude přednášena historie vědní disciplíny; jakého poznání již bylo dosaženo, jaké nástroje k terénnímu výzkumu používáme a to budou konfrontovat s tím, jak budou provádět výzkum jejich učitelé a v jakém slova smyslu budou opravovat jejich vlastní pokusy o terénní výzkum. Na první pohled se zdá, že tato představa nemá chybu. V čem tkví tedy její nedostatky a v čem tkví opodstatněnost filozofie?

Předně: z popsaného reformního přístupu ke společenskovednímu studiu není jasné, co se přesně za vědu považuje. Zdá se, že ten, kdo by takovou reformu chtěl provést, musí mít implicitní pochopení o povaze své společenskovední disciplíny. Ve chvíli, kdy by se je pokusil konzistentně formulovat, pak nečiní nic jiného, než to, čím se zabývá filozofie vědy. Tentýž problém nastane při chápání praxe a praktické činnosti, stejně jako při volbě metody a představě o tom, jakých cílů má společenská věda dosáhnout. Domnívám se, že takovéto formě rozhodování se nevyhne žádný z vědců. A pokud tomu tak je, pak je lépe činit tak vědomě, jinak jsme odsouzeni k tomu, že

⁶ Bylo by pro mou argumentaci výhodnější, kdybych mluvil o vědách přírodních, neboť jejich autorita je daleko větší než autorita věd společenských. Ke své škodě musím přiznat, že se ve společenských vědách vyznám lépe než v přírodních.

budeme pouze zastávat teoretické pozice svých předchůdců anebo se dopustíme chyby náhodného spojování přístupů, které jsou do důsledku vzato nekompatibilní. A abychom toto mohli rozhodnout, tak k tomu potřebujeme znalosti a dovednosti, které nám je schopna poskytnout filozofie.

Jako příklad práce takového „pojmového inženýrství“ je možné uvést náznak analýzy Klausovy knihy „Modrá, nikoli zelená planeta“.⁷

Zajímají nás pojmy a výstavba argumentu. Klaus nejprve napadá jistý typ lidí zastávajících jistý typický soubor přesvědčení týkajících se stavu životního prostředí a normativního rozměru, který z tohoto stavu podle nich vyplývá (tj. míní, že „X by mělo být tak a tak“). Toto stanovisko Klaus označuje za *environmentalismus*. Jeho postřeh, že s touto pozicí je spojen problém *účinné předpovědi*, kterou by chtěl *environmentalismus* disponovat, ale kterou je u něj velmi obtížné prokázat, považuji za velmi zajímavý. Dále Klaus argumentuje proti závěrům a návrhům environmentalistů prostřednictvím vlastní analýzy, opřené o další ze společenských věd, o ekonomii. V závěru připojuje sám svou normativní část (tj. nejen že říká, co je, ale podává návrhy pro to, jak by to mělo být).

Skutečně, problém předpovědi je ve společenských vědách závažný. Mnozí v absenci této schopnosti u společenských věd vidí i nedostatečnost těchto věd v porovnání s vědami přírodními. Proto považuji tento Klausův postřeh za zajímavý a takovou výtku proti environmentalistům za závažnou. Avšak ve chvíli, kdy Klaus stanovuje vlastní analýzu opřenu o ekonomickou teorii, dopouští se stejného omylu, který předtím u environmentalistů kritizuje. Ani ekonomická teorie bohužel nedisponuje schopností dobře předpovídat. Z toho vyplývá, že tato část Klausovy argumentace je nekonzistentní, vnitřně rozporná, a tudíž z ní nelze vyvozovat žádné závěry.

Domnívám se, že je tu patrná důležitost filozofie vědy, která dává pozor na konzistentní používání argumentů a pojmů (a stanovuje takovou konzistenci jako normu), hledí si takových otázek, jakými je důležitost předpovědi, či důvodů, proč je předpověď ve společenských vědách neúspěšná.

3. Zdravý selský rozum?

Nesmíme zapomínat na moji tchýni. I když obhájíme existenci filozofie jako filozofie vědy a pojmového inženýrství, kteréžto pojetí zastávám, existuje ještě vážná námitka, jestli nevystačíme prostě se zdravým (selským) rozumem.

Nechme stranou onu „selskost“, se kterou pochopitelně nemá moje tchýně nic společného a která je jen pouhým dozvukem českého romantického nacionalizmu, jenž se ve své argumentaci o selský stav opíral, a podívejme se na argumentaci „zdravým rozumem“. Kritik filozofie tvrdí, že je tu jistý rozumný vztah k realitě, na který je možno se ve všem podstatném spolehnout a který opravňuje k úvahám, že bychom se mohli bez filozofie obejít.

⁷ Klaus (2007). Nemíním se vmísit do debaty o globálním oteplování. Jako filozofa společenských věd mě zajímá zcela něco jiného, a to výstavba základních argumentů, se kterými Klaus operuje.

Nedomnívám se, že je možné nějakým rozumným způsobem ukázat, že zdravý rozum má jakoukoli přednost. Naopak, jestliže Keynes řekl, že zdravý selský rozum jsou 50 let staré teorie, pak je to řečeno sice ve zkratce, ale obsahuje to velkou míru pravdy. Jak bychom mohli zjistit, co se zdravým rozumem míní? Jedině tím způsobem, že nám mluvčí sám řekne, které soubory přesvědčení považuje za součást zdravého rozumu a které nikoli. To je, zdá se, jediný způsob, jak se dopátrat významu tohoto pojmu.

Vrátíme-li se k mé tchýni, která zdravým selským rozumem argumentuje, a necháme-li ji volně se vyjadřovat o vztahu filozofie a reality, zjistíme, že moje tchýně je tím, koho nazývám „hybridním marxistou“.⁸ Zkratka ve velké míře přijala za své zkratkovitá tvrzení učitelů marx-leninizmu. To se projevuje např. v tom, že pojem „realita“, či „skutečný svět“ ztotožňuje s „ekonomikou“ a takovéto spojení vidí jako neproblematické. Ekonomické vztahy jsou pro ni určující. I pojetí moci a ovládnání odpovídá tomu, jak tyto kategorie analyzovali marxisté. Její slovník je tedy plný výrazů, které nejsou nijak odpozorovány neproblematicky z „reality“, ale jsou součástí jistých teoretických postojů, zastávaných často nekoherentně, protože pouze implicitně. Domnívám se, že celý tzv. zdravý rozum je často nekonzistentní směsicí různých a v různé míře teoretických přesvědčení, která postupovala kulturou a sedimentovala a jejichž nositelé je považují za *přirozená*, a instrumentálně racionalistických postojů, které sice s úspěchem používáme, ale které se povětšinou týkají např. běžného používání hygienických potřeb, a jako takové nestojí za řeč.

Zdravý rozum zkrátka můžeme analyzovat stejně dobře jako vědeckou teorii.

4. Závěr

Ve svém příspěvku jsem se pokusil argumentovat pro představu filozofie, která je jako systematická racionální činnost v úzkém a neoddělitelném vztahu k vědě. Tím nemám na mysli vytváření nových vědeckých pojetí, ale užitečné vyjasňování hraničních a problematických otázek, se kterými se věda potýká. Vztah mezi filozofií a vědou, domnívám se, je velmi úzký a výsledky jedné či druhé činnosti, její postupy, jsou vzájemně provázány komplikovaným způsobem. (Dnes se např. historikové vědy shodují na tom, že Keynesova ekonomická teorie vznikla až jako jakýsi by-product jeho filozofické činnosti či filozofických zájmů.⁹) Dokonce jsem nakloněn takto pochopenou filozofii - filozofii jako pojmové inženýrství – vnímat jako jediné dávající dobrý smysl.

⁸ V tomto článku není dostatek prostoru k analyzování toho, co přesně „hybridním marx-leninizmem“ míním. Podrobněji se mu věnuji jinde. Viz Paleček (2006).

⁹ John Coates (1996).

Literatura

- Blackburn, S. (1999): *Think*. Oxford University Press, Oxford.
- Coates, J. (1996): *The Claims of Common Sense: Moore, Wittgenstein, Keynes and the Social Science*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Feynman, R. (2000): *Snad ti nedělají starosti jiné názory*. Aurora, Praha.
- Klaus, V. (2007): *Modrá, nikoli zelená planeta*. Dokořán, Praha.
- Palecek, M. (2006): "Relativism and Culture in Political Argumentation." In *Hope Boundaries*, ed. R. Fisher, Inter-Disciplinary Press, Oxford. Dostupné na WWW: <<http://www.inter-disciplinary.net/publishing/id-press/ebooks/hope-probing-the-boundaries/#hide>>
- Pecka, D. (1970): *Člověk*. Křesťanská akademie, Řím.
- Rosenberg, A. (2000): *Philosophy of Science: A Contemporary Introduction*. Routledge, London.